

Odborný článek

„Revival“ marxistických medzinárodnoprávných teórií

Nikolas Sabján

Autor pôsobí na Právnické fakulte Univerzity Komenského v Bratislavě na Katedře teorie práva a sociálních věd. Ve svém výzkumu se věnuje kritické právní teorii a vztahu neomarxismu a postmarxismu a práva.

Abstrakt

V posledních dvou dekádách je možné vypozaovat jakýsi „revival“ marxistických přístupů v oblasti mezinárodního práva, a to primárně v kontextu akademického diskurzu v západních zemích. V těchto analýzách je přítomná například snaha o třídní analýzu mezinárodního práva, materialistickou koncepci mezinárodního práva anebo o kreativní využívání konceptů, které jsou typické pro marxistický diskurz: ideologie, vykořisťování anebo propojení práva a politiky. V první části příspěvku si proto přiblížíme současné trendy v marxistické teorii mezinárodního práva veřejného a blíže se zaměříme na metodologické a teoretické otázky. V druhé části zmiňované přístupy podrobíme kritické analýze.

Abstract

In the last two decades, there has been a noticeable „revival“ of Marxist approaches to international law, in particular among in the context of Western academic discourse. Such analyses attempt to theorise the relationship between class and international law, put forward a material conception of international law and focus on central Marxian concepts, such as ideology, exploitation or the relation between law and politics which are subsequently applied in the sphere of international legal discourse. The first part of our paper is therefore going to shed light upon the current work of Marxist international legal theory. The second part of this paper is a critical analysis of these approaches.

Úvod

Posledné dve až tri dekády teórie medzinárodného práva sa vyznačujú pomerne vysokou mierou sebareflexie. Táto sebareflexia sa prejavuje vzostupom kritických prístupov, napríklad v oblasti historického vývoja medzinárodného práva, v ktorom sa skúma a poukazuje na blízky vzťah medzi kolonializmom, imperializmom a medzinárodným právom¹, ako aj na eurocentrizmus, ktorý prevládal v medzinárodnoprávnej historiografii.² Rovnako možno poukázať na kritické prístupy či už pri abstraktnejších teoretických a filozofických otázkach ohľadom fungovania medzinárodného práva ako takého³, alebo aj pri konkrétnych otázkach z najrôznejších oblastí medzinárodného práva.⁴

Do kategórie kritických prístupov možno zaradiť aj (neo)marxistické⁵, ktoré predstavujú špecifickú analýzu medzinárodného práva. I keď sa tieto dva právne smery rozchádzajú, nepochybne možno nájsť aj prieniky – trochu zjednodušene by sme mohli povedať, že každý (neo)marxistický teoretik je aj kritickým, avšak nie každý predstaviteľ kritickej právnej teórie je aj marxista.⁶ V súčasnosti však v oblasti právnej teórie a filozofie spravidla prevláda istý eklektizmus⁷, a teda pri analýzach dochádza ku kombinácii viacerých právnych škôl/smerov. Ako si však ukážeme v predmetnej štúdii, marxistické prístupy k medzinárodnému právu sa predsa len vyznačujú osobitnými charakteristikami, ktoré môžu byť pre niektorých nepochybne idiosynkratické.

Faktom však je, že v najmä posledných dvoch dekádach možno badať „revival“ marxistických medzinárodnoprávnych teórií. Je nutné dodať, k uvedenému dochádza primárne na západných univerzitách. Aké sú dôvody stále väčšej „popularity“ týchto prístupov? Existuje nejaké jednotné a ucelené teoretické či metodologické inštrumentárium, o ktoré sa predstavitelia týchto smerov opierajú? Čo sú ich nosné témy a podarilo sa im okrem kritiky prísť aj s afirmatívnym „programom“?

Cieľom štúdie bude zodpovedať uvedené otázky, pričom jej štruktúra bude rozdelená nasledovne: v prvej časti sa pokúsime identifikovať možné dôvody, ktoré dodali nový impulz k vzostupu týchto prístupov a v krátkosti si predstavíme najznámejších teoretikov identifikujúcich sa s (neo)marxistickou právnou teóriou. Druhá časť práce kladie dôraz na teoreticko-metodologické otázky a zároveň sa v nej detailnejšie pozrieme na základné témy charakteristické pre (neo)marxistické medzinárodnoprávne prístupy. V záverečnej časti bude našou ambíciou kriticky zhodnotiť tieto prístupy. Napriek imaginatívnosti, sofistikovanej ako aj progresívnemu charakteru týchto prístupov je možné vytknúť niekoľko problematických atribútov: ide o prezumpciu možnosti popísať celok, t. j. totalitu spoločenských vzťahov; nedostatočný dôraz na nové, zásadné zmeny v oblasti medzinárodných vzťahov, ktoré majú, resp. budú mať kľúčový vplyv aj na medzinárodné právo ako také; absencia prijateľnej alternatívy; a v neposlednom rade možno za problematickú označiť aj príliš striktné oddelenie teórie a praxe, či „akademizáciu“ marxizmu.

1. „Revival“

Marxistická právna teória dlho nebola predmetom záujmu v akademickej sfére. Do popredia sa však dostáva najmä v 70. rokoch minulého storočia.⁸ Hnacou silou týchto zmien bola stále viac pociťovaná kríza práva a právnych inštitúcií v Spojených štátoch a v západnej Európe.⁹ Vyústením tohto boli zmeny v samotnej marxistickej (právnej) teórii: začína sa klást väčší dôraz na nadstavbu, resp. ideologické zložky spoločnosti¹⁰, vrátane práva; rastie nespokojnosť s tzv. liberálnou právnou teóriou, ktorá dovtedy zastávala hegemonickú pozíciu; v akademickom diskurze sa stávajú populárne

kritické prístupy v oblasti kriminalistiky a trestného práva; začína sa teoretizovať o vzťahu práva a spoločenských zmien; a v neposlednom rade západný marxizmus „objavuje“ dvoch marxistických právnych teoretikov, a to Karl Rennera a Jevgenij B. Pašukanisa.¹¹

V týchto analýzach však medzinárodné právo absentovalo. Marxistické prístupy k medzinárodnému právu (ak neberieme do úvahy socialistické prístupy typické pre Sovietsky zväz¹²) možno paradoxne datovať k obdobiu až po konci studenej vojny. V 90. rokoch však boli tieto prístupy ojedinelé, na čom sa predsa len podpísal optimistický duch v podobe „konečného“ víťazstva liberálneho kapitalizmu.¹³

Najväčší rozmach marxistických prístupov možno badať až v novom miléniu. Medzi kľúčové udalosti, ktoré nepochybne dodali nový impulz týmto prístupom, boli teroristické útoky 11. septembra 2001, vedúce k tzv. „vojne proti teroru“¹⁴, ako aj následná intervencia Spojených štátov a spojencov v Iraku v roku 2003. Tieto mobilizovali rôzne občianske, resp. mierové hnutia vystupujúce proti intervencii. Medzinárodnoprávny aspekt takisto zohral dôležitú rolu: mierové hnutia sa snažili predostrieť na podporu svojich cieľov argumenty z oblasti medzinárodného práva, v ktorom prevládal názor o protiprávnosti spomínanej intervencie.¹⁵ Menej pozornosti sa však venovalo Ruskej intervencii v Gruzínsku v roku 2008, čo do určitej miery dokazuje ambivalentný vzťah (západnej) ľavice k Rusku (pozri nižšie). Nemožno opomenúť ani finančnú krízu z rokov 2008/9, ktorá ešte zásadnejším spôsobom spochybnila legitimitu globálneho socio-ekonomického systému.

Nemenej zaujímavé je prepojenie medzi tým, čo sa v posledných rokoch označuje ako kríza (v niektorých prípadoch aj rozpad) liberálneho svetového poriadku¹⁶ a „revivalom“ marxistických prístupov. Vysvetliť to možno tým, že predstavitelia marxistických prístupov sa snažia o komplexnejšie, resp. „hlbšie“ vysvetlenie niektorých kríz a nedostatkov existujúceho poriadku a domnievajú sa, že ani snahy o akúsi reformu tohto poriadku nie sú dostačujúce a ani možné. Marxizmus sa jednoducho vždy snažil vysvetliť krízy a kontradikcie kapitalistického ekonomického systému, ktorý naďalej zostáva „základňou“ existujúceho liberálneho poriadku.

Ako sme už uviedli vyššie, tieto prístupy sa objavujú najmä na západných univerzitách. Pokiaľ ide o český a slovenský kontext, marxistické teórie nie sú súčasťou akademického diskurzu, čo s veľkou pravdepodobnosťou vyplýva, okrem iného, z historickej skúsenosti. Navyše sú otázky právno-teoretické a filozofické v oblasti medzinárodného práva skôr raritou – postačí sa pozrieť na učebnice z medzinárodného práva verejného, v ktorých buď nenájdeme žiadnu časť venujúcu sa týmto otázkam alebo je teória medzinárodného práva redukovaná na porovnanie právneho naturalizmu a pozitivizmu.¹⁷ Naproti tomu je teória medzinárodného práva viac rozpracovaná v učebniciach od západných akademikov, avšak ani v tomto prípade.¹⁸ Ak by sme sa však mali vrátiť k súčasným marxistickým prístupom k medzinárodnému právu, medzi najvýznamnejších predstaviteľov patrí napríklad B. S. Chimni (Jindal Global Law School, avšak v minulosti pôsobil aj na iných univerzitách, ako napríklad Harvard Law School), Susan Marks (London School of Economics), Akbar Rasulov (University of Glasgow), Bill Bowring (Birbeck, University of London), Anthony Carty (University of Hong Kong), Robert Knox (University of Liverpool), Umut Özsü (Carleton University), Ntina Tzouvala (Australian National University) alebo Tor Krever (University of Warwick). Ak sa pozrieme na pozície, ktoré zastávajú uvedení predstavitelia, vidíme, že ide v prevažnej väčšine o akademikov pôsobiacich na prestížnych inštitúciách/univerzitách. Rozsah predmetnej štúdie nám pochopiteľne nedovoľuje venovať sa každému jednému predstaviteľovi. Primárne sa v nasledujúcich častiach zameriame na teoretické inštrumentárium a nosné témy marxistických prístupov k medzinárodnému právu a taktiež ich podrobíme kritickej analýze. Najucelenejšiu teóriu možno nájsť v práci B. S.

Chimniho, na ktorú sa teraz pozrieme, avšak s tým, že sa pokúsime, aspoň čiastočne, zahrnúť do našej analýzy práce ďalších teoretikov, a to s cieľom podať komplexnejší obraz o súčasných marxistických prístupoch.

2. Teória

Prvá otázka sa týka možnosti vôbec hovoriť o marxistickej *teórii* medzinárodného práva. Jan Klabbers správne poukazuje na to, že pokiaľ v tejto súvislosti myslíme pod pojmom „teória“ súbor hypotéz a teorém, ktoré sa snažia vysvetliť fungovanie sveta okolo nás, tak by uvedená teória musela vysvetliť nie napríklad iba to, ako medzinárodné právo napomáha pri udržiavaní nerovných vzťahov a útlaku na abstraktnej úrovni, ale musí ponúknuť konkrétne vysvetlenie toho, ako tento proces prebieha a predostrieť dostatočné množstvo empirických dôkazov na podporu uvedeného tvrdenia.¹⁹ Ďalej uvádza, že je síce možné prísť s teóriou ohľadom akumulácie kapitálu, ideológie, nerovností a medzinárodného práva, t. j. teória na pomerne abstraktnej úrovni, ale je vôbec možné vysvetliť celú, heterogénnu a fragmentovanú oblasť medzinárodného práva²⁰ a všetky jeho nuansy bez toho, aby sme upadli do nežiaducich zjednodušení?²¹

Nie náhodou nazýva Chimni svoj model ako „Integrovaný marxistický prístup k medzinárodnému právu“ (ďalej ako „IMAIL“).²² Podobne aj Knox hovorí o marxistických *prístupoch* k medzinárodnému právu.²³ Zostaňme však pri práci indického akademika Chimniho. V jeho monografii uvádza, že prvým cieľom IMAIL je snaha o spojenie marxistickej, post-koloniálnej a feministickej teórie.²⁴ Podľa neho dokáže IMAIL komplexnejším a exaktnejším spôsobom vysvetliť problematické aspekty súčasného svetového poriadku a identifikovať možnosti medzinárodného práva pri riešení týchto problémov. Chimni v prvom rade odmieta akékoľvek dogmatické formy marxizmu, pre ktoré je charakteristický „exces koherentnosti“ (napríklad aj tie, ktoré boli dominantné v socialistických štátoch počas studenej vojny) a absencia demokratických foriem vlády, na ktoré, ako uvidíme neskôr, kladie Chimni dôraz.²⁵ Takisto uprednostňuje reformné ciele pred revolučnými²⁶ a zdôrazňuje potrebu prekonávať v istom zmysle dogmatickosť marxistickej teórie v uprednostňovaní kategórie triedy ako jediného dôvodu nerovností. Chimni sa preto snaží o intersekcionálny prístup, v ktorom sa nerovnosti a útlak chápu nie iba v intenciách triedy, ale aj rasy a pohlavia/rodu. Ani jeden z uvedených dôvodov však nemá mať nadradenú pozíciu – je potrebné skúmať, po prvé, samotný kontext a následne pochopiť, ktorý z uvedených kategórií je pre daný kontext relevantnejší. Vo všeobecnosti však má mať prednosť akýsi „kombinovaný“, resp. intersekcionálny prístup.²⁷

Čo sa týka vymedzenia základných kontúr IMAIL²⁸, Chimni ich vymedzuje nasledovne. Po prvé, na rozdiel od tradičných/mainstreamových prístupov (najmä právny pozitivizmus), sa IMAIL snaží vysvetliť základné definičné otázky týkajúce sa medzinárodného práva a jednotlivých doktrín tak, že ich situuje do širšieho historického a spoločenského rámca a poukazuje na aktérov, ktorí ovplyvňujú ich vývoj a charakter a popisuje to, ako z nich jednotlivé skupiny, triedy alebo štáty benefitujú.²⁹ Východiskom je teda rozšírenie kategórie subjektov medzinárodného práva, pričom sa IMAIL, v porovnaní s tradičnými prístupmi, nezameriava iba na štáty, ale aj na ďalších aktérov, a to najmä na triedy, resp. sociálne skupiny (na uvedené sa pozrieme detailnejšie v ďalšej časti práce).

Po druhé, IMAIL poukazuje na štrukturálne limity, či už externé (spoločenské podmienky) ale aj interné (fungovanie medzinárodnoprávného poľa³⁰), ktoré obmedzujú možnosti zmeny fungovania globálneho socio-ekonomického systému a predstavujú prekážku pri snahe o dosiahnutie

spravodlivejšieho zriadenia založeného na princípoch deliberatívnej demokracie a prekonaní globálneho kapitalizmu.³¹

Po tretie, IMAIL berie ohľad na neurčitosť medzinárodného práva, avšak odmieta typ radikálnej neurčitosti, ktorá je charakteristická pre tzv. *New Haven School*³², ale naopak, neprijíma možnosť akejsi „objektívnej“ interpretácie v duchu právnopozitivistických teórií.

V neposlednom rade sa IMAIL snaží o integráciu doktríny od predstaviteľov tzv. *Third World Approaches to International Law*³³ s cieľom rozšíriť často eurocentrické interpretácie a chápanie medzinárodného práva. Zdôrazňuje sa teda skúsenosť, perspektívy a ciele štátov z tretieho sveta.

Už niekoľkokrát sme použili pojem „svetový poriadok“, ktorý je pre Chimniho v istom zmysle kľúčový. Štrukturalizmus a teória tzv. relatívnej autonómie práva sa prejavuje v plnej miere aj pri predmetnom koncepte. Podľa Chimniho je svetový poriadok konštituovaný z piatich logík, ktoré sú relatívne autonómne a navzájom interagujú. Zaraďuje sem logiku kapitálu, teritória, prírody, kultúry a práva.³⁴ Vzťah medzi nimi je komplexný a mení sa v závislosti od historického kontextu, avšak každá z nich má vlastnú internú štruktúru, dynamiku a pravidlá fungovania. Ani jedna z logík však nemôže byť redukovaná na inú. Relatívna autonómia sa však prejavuje v tom, že podľa Chimniho má „relatívnu prioritu logika kapitálu, keďže zvyšné štyri logiky operujú v hraniciach vytvorených kapitálom v rôznych historických fázach, a to aj napriek tomu, že ostatné logiky ju takisto ovplyvňujú a modifikujú.“³⁵ Chimni ale upresňuje, že z piatich uvedených logík majú najdôležitejšie miesto pri určení formy a obsahu medzinárodného práva logika teritória a kapitálu a ich interakcia (i keď zvyšné tri tiež hrajú zásadnú rolu pri vývoji medzinárodného práva).³⁶

Na záver dodávame, že sa Chimni týmto snaží vymedziť voči tradičným prístupom, ktoré spravidla uprednostňujú logiku teritória a význam, resp. rola zvyšných štyroch logík je značne redukovaná, kým niektoré kritické prístupy, ako napríklad TWAIL, prikladajú príliš veľký dôraz na logiku kultúry, avšak ignorujú esenciálny význam logiky kapitálu a teritória.

Po tomto stručnom úvode prejdeme k predstaveniu hlavných východísk, resp. teoretického inštrumentária marxistických prístupov k medzinárodnému právu. Identifikovali sme nasledujúce: materializmus a dialektika; otázka celku; resp. totality, triedna analýza medzinárodného práva; kritika ideológie, a otázka emancipácie.

2.1 Materializmus a dialektika

Marx a Engels (ako aj neskorší marxisti) rozlišujú a poukazujú na opozíciu medzi materiálnou základňou (t. j. ekonomická štruktúra spoločnosti – výrobné sily spoločnosti a výrobné vzťahy) a nadstavbou, ktorá vzniká nad touto základňou a korešponduje s ňou. Do sféry nadstavby patrí právny a politický systém, náboženstvo, umenie – inými slovami, akési „duchovné zložky“. O uvedenom materialistickom chápaní spoločnosti Marx píše v predhovore spisu *Ku kritike politickej ekonómie*:

„V spoločenskej výrobe svojho života vstupujú ľudia do určitých, nutných, na svojej vôli nezávislých vzťahov, výrobných vzťahov, ktoré zodpovedajú určitému vývojovému stupňu ich materiálnych výrobných síl. Súhrn všetkých týchto výrobných vzťahov tvorí ekonomickú štruktúru spoločnosti, reálnu základňu, nad ktorou sa vytvára právna a politická nadstavba a ktorej zodpovedajú určité formy spoločenského vedomia. Spôsob výroby materiálneho života podmieňuje sociálny, politický a duchovný životný proces. Bytie ľudí nie je určované ich vedomím, ale práve naopak, ich vedomie je určované

*ich spoločenských bytím. Na určitom stupni vývoja sa materiálne výrobné sily dostávajú do rozporu s existujúcimi výrobnými vzťahmi alebo – a ide iba o právny výraz toho – s vlastníckymi vzťahmi, v rámci ktorých sa doteraz pohybovali. Z vývojových foriem výrobných síl sa tieto vzťahy premieňajú v ich putá. Potom nastáva epocha sociálnej revolúcie. So zmenou hospodárskej základne sa prevracia pomaly alebo rýchlejšie celá ohromná nadstavba.*³⁷

Neskôr v predhovore Marx dodáva, že právo, politika, náboženstvo, umenie, filozofia sú „ideologickými formami“, v ktorom sa odohráva ekonomický (triedny) konflikt.³⁸

Otázka vzťahu základne a nadstavby viedla k mnohým, ak nie chybným, tak nepochybne zjednodušujúcim interpretáciám, ktoré pripisovali Marxovi a Engelsovi jednoduchý determinizmus, v zmysle ktorého redukovali nadstavbové zložky na problém ekonomický. Predmetná interpretácia je minimálne sporná³⁹ – Marx a Engels sa skôr prikláňali k dialektickému chápaniu základne a nadstavby, t. j. prebieha medzi nimi interakcia a navzájom sa ovplyvňujú⁴⁰ a to znamená, že vzťah medzi základňou a nadstavbou nemožno chápať čisto deterministicky. Na druhej strane však možno konštatovať, že Engels hovorí o tzv. relatívnej autonómii, v rámci ktorej má, v *poslednej inštancii*, rozhodujúci efekt ekonomická základňa spoločnosti.⁴¹

Chimni podobne súhlasí s takou „relatívnou autonómiou práva“, čo znamená, že právo môže konštituovať ekonomickú základňu spoločnosti (napr. aj vlastnícke vzťahy); prítomný je tu dialektický vzťah medzi základňou a nadstavbou; určitá spoločenská formácia môže využiť právne inštitúty vyvinuté skôr (napr. inštitúty z rímskeho práva môžu byť aplikované v kapitalistickom systéme), pričom tu badať vplyv Karl Rennera; právny systém má vlastnú internú logiku a dynamiku a právne pole, kultúra a súdnictvo majú dôležitú úlohu pri formovaní a ovplyvňovaní právneho systému.⁴² Každopádne samotná autonómia právneho systému od záujmov dominantných (vládnucich) tried závisí od viacerých faktorov, ako napríklad charakter štátu, práva a špecifiká toho-ktorého právneho poriadku, tradície a kultúra právnej profesie a podobne. Stručne povedané, ekonomická sféra spoločnosti (základňa) a právna sféra sa vzájomne ovplyvňujú a konštituujú.⁴³

Model relatívnej autonómie práva ale nie je z teoretického hľadiska bezproblémový⁴⁴, nehovoriac už o tom, ak máme ambíciu aplikovať tento model na medzinárodnoprávnej úrovni. Toto si uvedomuje aj Chimni a poukazuje na nasledovné odlišnosti: koexistencia viacerých spoločenských formácií (kapitalistický, socialistický alebo zmiešaný), ktoré konštituujú globálnu ekonomiku (t. j. ekonomickú základňu, ktorá je nepochybne komplexnejšia ako na úrovni národnej); existencia kapitalizmu alebo imperializmu s univerzalistickými tendenciami, ktoré ovplyvňovali vývoj medzinárodného práva a globálnej ekonomiky; štátny systém, resp. logika teritória komplikuje proces prijímania, interpretácie a vynucovania medzinárodného práva; každý štát si do určitej miery adoptuje vlastnú koncepciu medzinárodného práva, v ktorej sa odrážajú špecifické historické podmienky a ich záujmy; existencia transnacionálneho triedneho boja (pozri nižšie); a špecifickosť otázky pohlavia na medzinárodnej úrovni. Možno teda vidieť, že priama aplikácia uvedeného modelu na medzinárodnú úroveň nie je neproblematiké z dôvodu komplexnosti globálneho systému, avšak Chimni stále trvá na tom, pričom je potrebné vziať do úvahy osobité črty medzinárodného práva (napr. logika teritória, t. j. štátny systém).⁴⁵

V každom prípade sa v súčasnosti akceptuje tento dialektický model, resp. model relatívnej autonómie práva. Dôležitým však zostáva fakt, že marxistické prístupy k medzinárodnému právu sa opierajú o materialistické východisko.⁴⁶ Inými slovami, medzinárodnoprávna doktrína alebo interpretácia MPV musí prihliadať na materiálne podmienky, z ktorých vzišli a skúmať ich vplyv aj na ich ďalší

vývoj. Chimni, aplikujúc toto východisko, načrtáva materialistické dejiny medzinárodného práva, ktoré však bližšie rozberať nebudeme.⁴⁷ Vo všeobecnosti možno uviesť, že sa snaží o analýzu toho, ako najmä ekonomické, ale aj iné podmienky, podmieňovali vývoj samotného medzinárodného práva a jednotlivé jeho koncepty (v ďalších častiach sa budeme venovať Chimniho analýze súčasného medzinárodného práva, ktoré datuje zhruba od 80. rokov minulého storočia).

2.2 Celok/totalita

Ako uvádza napríklad Chimni, IMAIL má výhodu (na rozdiel od tradičných, mainstreamových teórií) v tom, že ponúka systematickú a komplexnejšiu analýzu medzinárodného práva a svetového usporiadania. Podobne aj Bianchiho interpretácia marxizmu vychádza z toho, že nazerá na realitu ako na celok vzájomne prepojených javov.⁴⁸ Na tento aspekt marxizmu poukazuje aj China Miéville, podľa ktorého je marxizmus *„teóriou celku, v ktorej sociálna realita nie je zhlukom ontologicky odlišných javov, ale ide o vzájomne prepojenú, konfliktnú a komplexnú totalitu.“*⁴⁹

Susan Marks takisto explicitne píše, že odlišujúcim prvkom marxizmu je snaha pochopiť svet ako celok, totalitu. Opiera sa v tomto kontexte o Marxovu a Engelsovu analýzu kapitalizmu, ktorý je inherentne expanzívny, je v neustálom pohybe a má v sebe zabudované globalizujúce sa tendencie, čo nás núti nazerať na svet ako na dynamický celok.⁵⁰ Odmietá však to, že by malo ísť o nejaký metanaratív alebo totalitný rámec. Pod konceptom totality podľa nej v tomto zmysle nemožno rozumieť snahu vysvetliť celok alebo subsumovať viacero odlišných javov a udalostí pod jednu vedúcu ideu, na základe ktorej by bolo možné tento celok objasniť. Naopak, ide o snahu poukázať na prepojenosť javov, ktoré existujú ako prvky v rámci väčšieho spoločenského systému, t. j. systému globálneho kapitalizmu.⁵¹ Z toho následne vyplýva, že medzinárodné právo si vyžaduje komplexnú analýzu, pri ktorej sa jednotlivé medzinárodnoprávne normy, koncepty a idey zasadzujú do širších štruktúr, z ktorých vznikajú a vychádzajú a ktorými sú aj ovplyvňované (napríklad pri interpretácii noriem).⁵² Uvedený aspekt marxistického medzinárodného práva považujeme za problematický a vrátime sa k nemu v poslednej časti našej práce.

Nemenej dôležitou je aj potreba prekonať hranice disciplíny, t. j. Marks takisto apeluje na interdisciplinaritu.⁵³ Táto požiadavka už v súčasnosti nie je obzvlášť prekvapujúca alebo v nejakom zmysle „inovatívna“. Naopak, ide o prístup pomerne rozšírený. V kontexte (neo)marxistickej právnej filozofie (alebo marxizmu ako takeého) je, resp. musí byť interdisciplinárny výskum prítomný.

2.3 Triedna analýza medzinárodného práva

Zrejme jedna z najzaujímavejších a črt marxistického medzinárodného práva je pokus o skúmanie jeho triednych aspektov. Vyššie sme už načrtli, že sa tieto prístupy (nájdeme ich v diele Chimniho alebo Rasulova⁵⁴) zameriavajú okrem štátov aj na ďalšie subjekty, a to na spoločenské skupiny/triedy. Dôraz je kladený najmä na to, ako tieto skupiny ovplyvňujú tvorbu medzinárodného práva, ale aj na dopady tohto právneho systému na tieto skupiny/triedy.

Najprv sa však pozrieme na Chimniho výklad súčasného medzinárodného práva a svetového poriadku. Tento systém považuje za *globálny imperializmus*, ktorý sa vyznačuje globálnou ekonomickou integráciou, pričom globálne právo a inštitúcie ho udržiavajú a napomáhajú k jeho fungovaniu. Cieľom je vytvoriť priestor bez akýchkoľvek bariér pre voľný pohyb tovarov, služieb a kapitálu.⁵⁵ Taktiež tvrdí,

že sme svedkami rodiaceho sa globálneho štátu, čo však neznamená, že národné štáty nehrajú žiadnu rolu. Poukazuje však na to, že sa zmenilo štrukturálne postavenie národného štátu v medzinárodnom poriadku, čo znamená, že štáty vykonávajú funkcie globálneho štátu.⁵⁶ Súčasťou tejto globálnej formácie je nové sociálne a politické usporiadanie spočívajúce vo vzniku novej *transnacionálnej kapitalistickej triedy* (TCC)⁵⁷, ktorá sa snaží o pretransformovanie medzinárodného poriadku (najmä o stále hlbšiu ekonomickú integráciu) podporujúcu ich mocenské záujmy. Na druhej strane máme tzv. *transnacionálnu utláčanú triedu* (TOC)⁵⁸, ktorá však nie je iba objektom, ale aktívny subjekt, ktorý sa snaží presadzovať vlastné záujmy.⁵⁹ Chimni tu vychádza z poznatkov z oblasti sociológie a ekonómie.⁶⁰ Do TCC možno zaradiť: vlastníkov transnacionálneho kapitálu, t. j. trieda, ktorá vlastní výrobné prostriedky v podobe transnacionálnych korporácií a finančných inštitúcií.⁶¹ Tieto skupiny podľa Chimniho najzásadnejším spôsobom ovplyvňujú ekonomickú a právnu globalizáciu, či už formou deregulácie medzinárodného finančného kapitálu, ochranou duševného vlastníctva na medzinárodnej úrovni a podkopávaním medzinárodného pracovného práva.⁶²

Chimni ale neopomína skutočnosť, že základom medzinárodného/globálneho poriadku je systém štátov (logika teritória), ktorý nemožno ignorovať. A v tejto súvislosti poznamenáva, že zahraničná politika štátu je výsledkom viacerých faktorov, ako napríklad záujmy dominantnej triedy, tlak ostatných spoločenských tried, národná bezpečnosť, kultúra a pod. To znamená, že záujmy TCC nie sú priamo pretavené do noriem medzinárodného práva. Na druhej strane ale tvrdí, že medzinárodné právo bolo nástrojom na presadzovanie záujmov tejto triedy, a to napríklad prostredníctvom unifikovania globálnych štandardov alebo vlastníckych práv v kontexte medzinárodného práva.⁶³ Cieľom TCC je teda prijímanie noriem, ktoré napomáhajú k globalizácii výroby a financií, okrem vyššie zmenenými spôsobmi aj kodifikovaním práv transnacionálnych korporácií a obmedzovaním ekonomickej autonómie štátov.⁶⁴ V tejto súvislosti možno takisto spomenúť blízku spoluprácu globálnych finančných firiem s jednotlivými vládami s cieľom vytvoriť normy medzinárodného práva, ktoré budú v súlade s ekonomickými záujmami týchto inštitúcií., ako napríklad neobmedzený pohyb finančného kapitálu a podobne. Kľúčovú úlohu v tomto procese majú zohrávať aj medzinárodné inštitúcie (napr. Svetová obchodná organizácia, Medzinárodný menový fond alebo Svetová banka).

K uvedenému je ale potrebné dodať aj to, že podľa Chimniho v predmetnej globálnej sociálnej formácii má toto triedne rozdelenie prednosť pred tradičným rozdelením štátov na globálny Sever a Juh. V tomto kontexte dochádza k oddeleniu kapitalistickej triedy štátov globálneho Juhu od kapitalistov v globálnom Severe. To vysvetľuje aj konfliktný charakter tvorby medzinárodného práva, napriek tomu, že krajiny ako Čína, Brazília alebo India sú integrované do existujúceho poriadku a vo všeobecnosti podporujú neo-liberálnu globalizáciu.⁶⁵

Každopádne však môžeme uzavrieť, že podľa Chimniho má TCC signifikantnú rolu pri formovaní medzinárodného práva, a to primárne z dôvodu existencie elitnej korporátno-politickej siete, ktorá je súčasťou TCC a organických intelektuálov vytvárajúcich konsenzus a vykonávajúcich vedúcu úlohu na globálnej úrovni.⁶⁶

2.4 Kritika ideológie

Súčasťou marxistických prístupov je aj kritika ideológie, ktorá ma niekoľko podôb. Ide o jednu z najdiskutovanejších konceptov v oblasti kritickej, resp. marxistickej teórie⁶⁷, vrátane teórie

(medzinárodno)právnej. Systematicky sa danému konceptu v oblasti medzinárodného práva venovala Susan Marks.⁶⁸ Ideológiu nechápe v klasickom marxistickom význame, t. j. akési falošné vedomie.⁶⁹ V zmysle jej koncepcie sa nesnažíme o odhalenie toho, že nejaký výrok alebo fenomén nie je pravdivý, t. j. nejde o „mystifikáciu“ alebo o nesúlady medzi našim subjektívnym vnímaním sveta a „skutočnou“ realitou, ale ideológia slúži takpovediac na legitimizáciu nespravodlivosti a vzťahov hierarchie a dominancie. V tomto ponímaní nejde ani tak o ideologický charakter určitého presvedčenia, ale o ideológiu ako funkciu, ktorou sa vytvára, šíri a interpretuje význam (*meaning*) v konkrétnom kontexte.

Podľa nej ideológia využíva rôzne stratégie na to, aby bola účinná. Ide o univerzalizáciu, legitimizáciu, naturalizáciu, reifikáciu, racionalizáciu a narativizáciu.⁷⁰ Efektivita ideológie sa zabezpečuje práve kombináciou uvedených stratégií. Aj pri tejto koncepcii ale môžeme identifikovať atribút falošnosti, avšak v trochu inej forme v porovnaní s klasickým marxistickým falošným vedomím. Marks totiž uvádza, že si môžeme napríklad uvedomovať určité nespravodlivé vzťahy dominancie (alebo aj vykorisťovanie) a nerovnosť pri pracovnoprávných vzťahoch (zamestnávateľ-zamestnanec), ale konáme tak, *ako keby* bol tento vzťah postavený na základe rovnosti. Inými slovami, mystifikácia neznamena neschopnosť vidieť jasne sociálnu realitu takou aká v skutočnosti je, ale spočíva v neuvedomení si toho, že konanie, v ktorom sú vyjadrené určité presvedčenia, štruktúrujú samotnú sociálnu realitu.⁷¹

Ideológia taktiež funguje aj na základe abstraktizácie. Možno uviesť príklad z oblasti ľudských práv. Ľudské práva síce môžu, na jednej strane, predstavovať vhodný nástroj na ochranu pred zásahmi zo strany štátu a zároveň sa prostredníctvom nich subjektom garantujú občianske a politické práva, vrátane princípu rovnosti, resp. zákazu diskriminácie. Na druhej strane však ľudskoprávny diskurz častokrát ignoruje nerovnosti (alebo všeobecnejšie, sociálnu stratifikáciu), násilie a nespravodlivosť, ktoré sú produkované a reprodukované na štrukturálnej, resp. systematickej úrovni. Iné spoločenskovedné disciplíny, ako napríklad sociológia, ekonómia alebo psychológia už dlhodobo poukazujú práve na to, že sociálna hierarchia a vzťahy dominancie, útlak alebo popieranie základných slobôd nie sú výlučne výsledkom konania individuálnych aktérov, ale aj pôsobenia existujúcich socio-ekonomických štruktúr.⁷² Porušenia ľudských práv sú však vnímané ako „excesy“ alebo zlyhania tých „nesprávnych“ ľudí, proti ktorým je možné bojovať práve tým, že sa osoby domáhajú svojich práv. Implicitným následkom je však to, že sa ignorujú systematické/štrukturálne problémy a zároveň sa tým legitimizuje existujúce spoločenské zriadenie.

Nedostatky v oblasti ľudských práv a ich riešenie, ktoré sa navrhujú, sú taktiež problematické. Má ísť najmä technické riešenie problémov – upraviť a zreformovať procedúry, pravidlá, presadzovať „správne“ myšlienky a zapojiť skutočných expertov.⁷³ Samozrejme netvrdíme, že uvedené zmeny nie sú potrebné. Avšak ani pri týchto riešeniach sa neprihliada na širšie, štrukturálne problémy a na existujúce socio-ekonomické zriadenie, ktoré sú základom problému.⁷⁴

V závere tejto časti je sa obraciame k Žižekovej teórii ideológie, ktorá si našla miesto napríklad aj v prácach Susan Marks. Ide o aspekt Žižekovej teórie ideológie, ktorý sa týka otázky nevyhnutnosti/kontingencie. Na jednej strane Žižek pripomína klasický fenomén tzv. naturalizácie (rovnako aj Susan Marks), v rámci ktorej sa istý jav, v skutočnosti kontingentný, chápe ako nevyhnutný, resp. prirodzený. Ideologická kritika tu má smerovať k odhaleniu tejto kontingencie, ktorá je vnímaná alebo sa prezentuje ako prirodzená a večná – napríklad dominantné postavenie mužov je prezentované ako „prirodzený“ stav veci a ideologická kritika smeruje k vyvráteniu tohto

presvedčenia. Žižek ale správne poukazuje na to, že sa ideologickosť určitého javu neprejavuje iba v tom, že je mu pripisovaná nevyhnutnosť, ale v skutočnosti ide iba o kontigenciu. Platí totižto aj opačná situácia, kedy určitý fenomén interpretujeme ako bezvýznamnú, ojedinelú situáciu a nevnímame si, že v skutočnosti ide o nevyhnutný aspekt určitého systému (napríklad v oblasti ekonómie je interpretovaná nejaká kríza ako výnimočná, kontingentná udalosť, no je dosť pravdepodobné, že sa nejedná o náhodnú udalosť, ale o inherentnú logiku konkrétneho ekonomického systému – v tomto prípade kapitalizmu).⁷⁵

V Chimniho práci nenájdeme žiadnu systematickú analýzu konceptu ideológie. Zrejme však má niečo podobné na mysli, keď hovorí o súčasnom globálnom imperializme (pozri vyššie) a *duchu medzinárodného práva*.⁷⁶ Podobne ako pri *duchu kapitalizmu*, aj medzinárodné právo sa úspešne snaží legitimizovať v rozličných obdobiach, a to vytváraním nových noriem a inštitúcií, ktoré prichádzajú so sľubom emancipácie a odstránenia nedostatkov svetového poriadku. Medzinárodné inštitúcie sa snažia o kooptáciu kritiky (napríklad Svetová banka po kritike urobila niekoľko „kozmetických“ zmien týkajúcich sa väčšieho dôrazu na marginalizovaných, zelené projekty, atp.). Rovnako k takejto legitimizácii napomáhajú aj samotní medzinárodní právnici a akademici, ktorí vytvárajú naratív progresu. Fundamentálne miesto v tomto procese majú aj ľudské práva, ktoré majú reprezentovať tento progres. Medzinárodné právo teda neustále legitimizuje aj globálny imperializmus. Chimni však dodáva, že na riešenie súčasných globálnych problémov je medzinárodné právo nevyhnutné – poukazuje teda na akúsi dvojitosť, „jánusovskú“ tvár medzinárodného práva.⁷⁷

2.5 Emancipácia a medzinárodné právo

Predmetná „jánusovská“ tvár medzinárodného práva nás vedie k ďalšej diskutovanej problematike marxistického medzinárodného práva – tou je otázka emancipácie. Nepochybne ide o vážny pojem, avšak v istom zmysle kľúčový či už v marxistickej alebo aj v kritickej teórii.⁷⁸ V marxistickom medzinárodnoprávnom diskurze ho možno vykladať (na veľmi všeobecnej úrovni) ako snahu o ukončenie akejkoľvek formy útlaku a vykorisťovania rôznych skupín, ale smeruje aj k odstraňovaniu faktických nerovností medzi štátmi.

Diskutabilná je však úloha a možnosti medzinárodného práva pri dosahovaní uvedených cieľov. China Miéville bol jeden z tých, ktorý prispel do tejto diskusie. Jeho závery sa však stali predmetom kritiky aj od tých, ktorí sa považujú za (neo)marxistických teoretikov.⁷⁹ Jeho analýza sa opiera o J. Pašukanisa a prichádza s tzv. komoditnou teóriou medzinárodného práva⁸⁰, pričom dospieva k záveru, že medzinárodné právo nie je riešením vyššie uvedených problémov, ale je samo o sebe problémom. Podľa neho nástroje medzinárodného práva neprinášajú možnosť dosiahnuť zásadnejšie zmeny a preto tvrdí, že je potrebné zmeniť spoločenské pomery (existujúci globálny systém). Ani marxistické alebo kritické prístupy na tomto nezmenia veľa – napr. Chimniho prístup považuje za „radikalizmus s normami“, s ktorým nie je možné dosiahnuť potrebné zmeny.

Chimni, Marks, Knox alebo aj Rasulov sa však zhodnú na tom, že táto pozícia je iba istou formou nihilizmu, resp. akademického elitárstva. Rasulov v tomto kontexte píše, že „je v poriadku povedať, ako napríklad Grietje Baars, že vzdorovať deštruktívnemu charakteru globálneho kapitalizmu prostredníctvom právnych regulácií je štrukturálnou nemožnosťou alebo ako Miéville hovorí, že konštitutívne formy medzinárodného práva sú konštitutívnymi formami globálneho kapitalizmu, a teda imperializmu, alebo že svet štruktúrovaný okolo medzinárodného práva môže byť iba svetom

imperiólného násilia... a na to, aby sme mohli zmeniť dynamiku systému, tak by naším cieľom nemala byť reforma inštitúcií ale odstránenie všetkých foriem práva. Je v poriadku tvrdiť a deklarovať, že najlepšou nádejou pre globálnu emancipáciu je koniec medzinárodného práva. Ale čo budeme robiť potom?“⁸¹

Chimni nepochybuje o tom, že „fetišizmus práva“ je škodlivý a je nutné riešiť aj systematické otázky, resp. prihliadať na socio-ekonomické aspekty, ktoré právo ovplyvňujú a limitujú. Avšak bolo by chybné úplne ignorovať medzinárodné právo, ktoré aspoň do určitej miery môže poskytnúť priestor pre TOC, resp. iné marginalizované skupiny alebo štáty. Chimni je tu ovplyvnený anglickým marxistom E. P. Thompsonom, ako aj nedogmatickým marxizmom. Obe kladú dôraz na právo ako priestor triedneho a ideologického boja. Dominantné krajiny sú totiž niekedy nútené urobiť ústupky daným skupinám a štátom a existuje snaha o dodržiavanie medzinárodného práva aj z dôvodu, aby si udržali legitimitu v globálnom systéme. Ako píše Chimni: „*obrana idey vláda práva na medzinárodnej úrovni neznamená súhlas s existujúcimi podmienkami, ale ide vyjadrenie rešpektu ku konceptu, ktorý obmedzuje otvorený útlak a vykorisťovanie subalterných tried a národov.*“⁸² Ide o formuláciu, ktorá je vo svojej esencii veľmi podobná (často citovanej) idey E. P. Thompsona: „*Mali by sme odhaliť podvody a nerovnosti, ktoré sa môžu nachádzať pod rúškom práva. Ale vládu práva, ktorá obmedzuje moc a chráni občanov pred rozpínajúcou sa mocou, považujem za bezvýhradné ľudské dobro.*“⁸³

Robert Knox je tiež skeptický voči Miévillovi a volá po „princiálnom oportunizme“: „*Medzinárodné právo nemá byť využívané preto lebo ide o právo, ale má byť relevantné v tých situáciách, keď jeho obsah môže byť využitý na dosiahnutie progresívnych cieľov. Je potrebné konať v súlade s „princiálnym oportunizmom“, v rámci ktorého – na to, aby sme mohli podkopať individualizujúci a legitimizačný aspekt práva – sa medzinárodné právo vedome použije iba ako nástroj, ktorý treba odložiť, keď nie je užitočný.*“⁸⁴

V tejto súvislosti možno spomenúť otázku emancipácie aj v kontexte ľudských práv, ktorej aj Chimni venuje pár strán v jeho monografii.⁸⁵ Nakolko sú ľudské práva relevantné pri riešení systémových otázok, či napríklad pri snahe o odstraňovanie ekonomickej nerovnosti, je otázka, ktorá zostáva otvorenou a v poslednej dekáde sa jej venovali mnohí kritickí teoretici a teoretičky (vrátane marxistov).⁸⁶ V marxistickej literatúre sa Marxovi a Engelsovi niekedy pripisuje názor, že ľudské práva sú nepotrebné a dokonca aj škodlivé, keďže slúžia iba ako legitimizačný nástroj dominantnej triedy a takisto vedú k odcudzeniu. Inými slovami, marxizmus a ľudské práva nie sú kompatibilné.⁸⁷ Cieľom má byť zmena socio-ekonomických pomerov a samotné práva v tomto smere nezohrajú významnú úlohu. Chimni sa sa v prvom rade nestotožňuje s takýmto výkladom Marxa a Engelsa (a mnoho iných teoretikov taktiež nie⁸⁸), ktorí neodmietali práva *per se*, len poukazovali na ich limity.⁸⁹ Rovnako argumentuje, že aj keď ľudské práva majú isto svoje limity pri emancipačných cieľoch, nemožno ich ignorovať a musia byť súčasťou akéhokoľvek alternatívneho, post-kapitalistického zriadenia.⁹⁰ Zároveň sa ale domnieva, že liberálna koncepcia ľudských práv je nedostatočná, štrukturálne spojená s imperializmom a je potrebné ju obohatiť o feministické a post-koloniálne prvky.

3. Kritika

3.1 Je možné popísať celok?

Prvá, pomerne zásadná kritika, sa týka otázky celku/totality. V predchádzajúcej časti sme uviedli, že marxistická analýza sa snaží o systematickú analýzu, resp. o *popis celku*. Nepochybne je sympatické,

že marxistické prístupy sa o predmetný opis, vysvetlenie snažia a zároveň sa týmto chcú aj odlíšiť najmä od právno-pozitivistických teórií, ktoré sa zameriavajú na existujúce právo bez širších socio-ekonomických súvislostí. Problematickým sa nám ale javí možnosť, resp. schopnosť jednotlivých teoretikov podať takýto výklad (t. j. systematickú analýzu na globálnej úrovni). I keď napríklad Marks odmieta ďalší „metanaratív“ a podľa nej by malo byť cieľom marxistickej analýzy zasadiť jednotlivé javy do širšieho rámca, t. j. globálneho kapitalizmu (pozri vyššie), v prvom rade je nutné objasniť, čo globálny kapitalizmus je. Inými slovami, vychádza z predpokladu, že uvedené je možné a používa tento koncept (globálny kapitalizmus) ako niečo jasné a neproblematické. Tu sa však dostávame do „začarovaného kruhu“, pretože cieľom je kontextualizovať jednotlivé udalosti a javy do rámca globálneho kapitalizmu, ktorý ale nie je zadefinovaný a vôbec nie je zrejmé, či takýto komplexný systém dokážeme adekvátne objasniť. A aby to bolo ešte komplikovanejšie, voči tomuto celku (ak by sa nám ho adekvátne podarilo popísať), je, z pohľadu marxistickej teórie, potrebné postaviť ďalší celok, ktorý tento globálny kapitalizmus nahradí (tento celok by sme mohli nazvať „post-kapitalizmom“). K uvedenému sa stavíme skôr skepticky a je otázne, či v súčasnosti je možné a žiadúce s takýmito „celkami“ pracovať.

Možno samozrejme identifikovať prevládajúce aspekty globálneho kapitalizmu, ako napríklad to, že väčšina výroby sa uskutočňuje prostredníctvom výrobných prostriedkov, ktoré sú v súkromnom vlastníctve, vzťah kapitálu a práce je nerovný (v prospech kapitálu) a prítomná je decentralizovaná koordinácia. Rovnako je väčšina rozhodnutí o investíciách súkromnými spoločnosťami alebo jednotlivými podnikateľmi.⁹¹ Toto je možné zohľadniť pri analýzach medzinárodného práva, keďže ide o kľúčové aspekty globálneho kapitalizmu, ale ako sme uviedli vyššie (pri relatívnej autonómii práva na medzinárodnej úrovni), odkazujúc na Chimniho, medzinárodný systém je omnoho komplexnejší, a je preto otázne, či marxistická teória neskĺzne do príliš simplistických tvrdení.

3.2 Aká je alternatíva a ako ju dosiahnuť?

Poukázali sme na to, že voči existujúcemu celku (globálnemu poriadku) je podľa marxistov potrebné vytvoriť a postaviť iný celok. To znamená, že sa dostávame k otázke akú alternatívu navrhujú.

Zrejme nie je prekvapujúce tvrdenie, že marxistickí teoretici (nie len v oblasti medzinárodného práva) odmietajú existujúci systém globálneho kapitalizmu. Je však prinajmenšom nejasné, či vôbec marxisti dokázali podať dostatočne komplexný popis existujúceho globálneho systému (vrátane medzinárodného práva), nehovoriac už o samotnej alternatíve k tomuto systému.

Ako príklad si opäť môžeme zobrať Chimniho. V jeho monografii, ktorá ma okolo 600 strán venuje popisu o alternatívnom usporiadaní globálneho systému necelých 8 strán! Na týchto ôsmich stranách sa pokúša o veľmi všeobecný popis alternatívneho systému, ktorý nazýva neurčito ako „tretia možnosť“ (to znamená, že odmieta existujúci globálny kapitalizmus ako aj návrat k socialistickému modelu z 20. storočia). Táto „tretia možnosť“ má najbližšie k tomu, čo sa dnes nazýva demokratický socializmus. Dovolíme si upozorniť na trochu zvláštnu skutočnosť, že Chimni sa skoro vôbec nevenuje čínskemu modelu, ktorý je predmetom mnohých diskusií v súčasnosti.⁹² Každopádne má Chimniho model nasledujúce atribúty:

- dôraz na skúsenosti Tretieho sveta v zmysle post-koloniálnej teórie a odmietanie univerzalistických tendencií Západného modelu, ktoré na tieto skúsenosti neprihliadajú;

- nevyhnutnou súčasťou tohto modelu je demokratické zriadenie a ľudské práva, pričom je cieľom pretavenie participatívneho a deliberatívneho modelu demokracie na globálnu úroveň;
- absencia akéhokoľvek útlaku a vykorisťovania (či už štátov alebo ľudí), oddelenie kapitalizmu od imperialistických tendencií a odstrániť deštruktívny charakter kapitalizmu voči prírode;
- koexistencia viacerých režimov vlastníctva (napr. súkromné, kolektívne, štátne či *open access*);
- existencia trhových mechanizmov, avšak prísne regulovaných;
- intersekcionálny prístup k nerovnostiam (trieda, rasa, pohlavie/rod);
- predpokladá sa vytvorenie „globálneho štátu“, v ktorom prevláda vyššie zmienený model demokracie;
- nenásilie pri dosahovaní uvedených cieľov.⁹³

Bez ohľadu na to, či sa s predmetnými požiadavkami stotožňujeme alebo nie, je nepochybne možné konštatovať, že ide o naozaj „hrubý náčrt“, ktorý je nedostačujúci a v istom zmysle aj banálny. Na Chimniho obranu by sme mohli uviesť, že jeho monografia podáva naozaj komplexnú analýzu vybraných právo-teoretických škôl v oblasti medzinárodného práva a očakávať aj detailne vypracovanú alternatívu je možno až prehnane vysoký nárok. Faktom však je, že marxistické prístupy (tak ako aj napríklad realizmus alebo kritické právne teórie) boli a sú relatívne úspešné pri kritike nedostatkov existujúcich dominantných prístupov alebo niektorých aspektov pozitívneho práva. Koskenniemi správne poukazuje na to, že tragédiou právneho realizmu (ale aj vyššie zmienených smerov) bolo to, že aj keď *„boli veľmi úspešné pri podkopávaní prevládajúcich formalisticko-pozitívnych dogiem“*, zlyhali pre neuvedenie si toho, že predmetná kritika *„nemohla sama o sebe viesť k zmenám v širšom disciplinárnom rámci bez toho, že by realizmus poskytol odpovede na otázky, ktoré sú súčasťou práce medzinárodných právnikov.“*⁹⁴

Ak sa pozrieme mimo rámca disciplíny medzinárodného práva, marxizmus taktiež nedokázal osloviť väčšiu časť spoločnosti, a to práve pre absenciu uchopiteľnejších, konkrétnejších a z praxe vychádzajúcich alternatív. Sám Marx neprišiel so žiadnou koherentnou a dostačujúcou alternatívou voči kapitalizmu, avšak tento stav naďalej pretrváva. A rovnako to platí aj pre oblasť medzinárodného práva, t. j. či by medzinárodné právo malo nejakú rolu v zatiaľ neidentifikovanom, budúcom globálnom usporiadaní a ak aj áno, otázka je, aké by boli odlišnosti v porovnaní so súčasným fungovaním medzinárodného práva.

3.3 „Akademizácia“ marxizmu alebo možnosti zosúladenia teórie a praxe

V našej štúdii sme poukázali na to, že marxistické prístupy nájdeme najmä za bránami (západného) akademického sveta. Vo veľkej miere teda ide o „akademický marxizmus“, čo však nie je nič prekvapujúce, keďže tento trend v marxizme možno badať v plnej miere už od druhej polovice 20. storočia.⁹⁵ Rasulov tento problém reflektuje a tvrdí, že je nutné opätovne prepojiť marxistickú teóriu s praxou. Volá po akejsi „angažovanej“ právnej teórii. Sám však uznáva, že väčšina ľavicových (či už marxistických alebo nie) medzinárodných právnikov pôsobí na univerzitách a toto je potrebné zmeniť kooperáciou s neakademickým segmentom právnikov a aktivistov.⁹⁶ Okrem toho hovorí

o potrebe upustiť aj od zbytočne náročného akademického žargónu, ktorý predstavuje bariéru pri snahe prepojiť teóriu s praxou. Rovnako je skeptický voči prílišnej „teoretizácii“ a domnieva sa, že je potrebné od nej upustiť.⁹⁷

Je samozrejme možné stotožniť sa s predmetnou kritikou a takáto forma sebareflexie nepochybne slúži ku cti danému autorovi. Či sú to splniteľné požiadavky, to je otázka druhá. Ako je možné pretaviť to, čo nazýva marxistickým medzinárodným právom „do praxe“? Čo by to konkrétne znamenalo? Na to neexistuje jednoduchá odpoveď a domnievame sa, že ani Rasulov ňou nedisponuje.

Taktiež nemožno nereagovať aspoň krátkou poznámkou na Rasulovu požiadavku opustiť alebo aspoň obmedziť častokrát náročný akademický žargón. Opäť je v princípe možné stotožniť sa s týmto cieľom. Avšak nie je zjavné, či je toto v praxi dosiahnuteľné vzhľadom k špecifickému fungovaniu akademického poľa (Bourdieu). Treba však dodať, že sám Rasulov nespĺňa tento štandard. Práve naopak, jeho štúdie sú exemplárnym príkladom toho, voči čomu je kritický. V žiadnom prípade totiž jeho texty nemožno zaradiť medzi tie menej náročné a dostupné a to ani pre tých, ktorí disponujú určitým predporozumením v oblasti marxistickej teórie.

Ak je ambíciou marxistických prístupov „zosúladiť teóriu a prax“, podľa nášho názoru sa bude vyžadovať oveľa väčšie množstvo analýz zameriavajúcich sa na špecifické otázky medzinárodného práva. Napriek tomu, že sa takéto štúdie z času na čas objavajú⁹⁸, stále prevládajú skôr texty vysoko abstraktné, skôr filozofického rázu. Dobrým príkladom je v tomto smere Chimni, ktorý podáva stručný, ale nepochybne zaujímavý náčrt toho, ako by mohol vyzeráť seminár o marxizme a medzinárodnom práve.⁹⁹ Ide o príklad „afirmatívneho“ prístupu, ktorý by mohol pôsobiť ako korektív k výlučne kritickým príspevkom (aj keď súčasťou jeho náčrtu je aj kritika dominantných teórií). Inými slovami, marxistická teória medzinárodného práva sa nemôže zameriavať *výlučne* na filozofické a právno-teoretické otázky, ale je potrebné, aby sa sústredila na tzv. „každodenné“ problémy a otázky v oblasti medzinárodného práva.

3.4 Nové výzvy pre marxistické prístupy k medzinárodnému právu

Posledný typ kritiky, ktorý považujeme za relevantný v súvislosti s marxistickým medzinárodným právom, sa týka nových výziev a pomerne zásadných zmien v kontexte medzinárodných vzťahov a práva. Nie je možné podať vyčerpávajúci zoznam všetkých týchto zmien, možno však spomenúť niektoré.

Marxistické (ale aj kritické prístupy) vo veľkej miere sústreďovali pozornosť a identifikovali neo-imperialistické alebo neo-koloniálne tendencie v politikách západných krajín, ktoré boli následne reflektované aj v charaktere medzinárodného práva. Avšak v súčasnosti, keď sa podľa viacerých autorov mení podoba globálneho poriadku na multipolárny a ekonomická a vojenská moc sa presúva najmä do Ázie¹⁰⁰, je otázne, nakoľko sú predmetné kritiky dostačujúce. V tomto kontexte napríklad prebieha diskusia o neo-kolonialistickej podobe niektorých politik Číny v Afrike alebo Latinskej Amerike¹⁰¹ a naplno sa ukázal aj neo-imperialistický charakter zahraničnej politiky Ruskej Federácie po vojenskej intervencii na Ukrajine vo februári 2022.¹⁰² Inými slovami, vznikajú „nové ohniská“ neo-imperializmu/kolonializmu a preto je potrebné integrovať tieto nové skutočnosti a vývoj do marxistických analýz.

Rusko a Čína takisto priamo deklarovali cieľ pretvárať a implementovať ich predstavy o fungovaní

svetového poriadku do štruktúry medzinárodného práva, a to s dôrazom na ochranu suverenity a princípu nezasahovania do vnútorných záležitostí.¹⁰³ Rovnako je napríklad Čína¹⁰⁴ aktívna v rámci jednotlivých medzinárodných inštitúcií – ako príklad možno uviesť otázku medzinárodných sankcií (avšak tých príkladov by bolo omnoho viac).¹⁰⁵ Inými slovami sa na medzinárodnej scéne objavili aktéri, ktorí sa snažia presadiť svoju predstavu o fungovaní medzinárodného práva a inštitúcií – niektorí akademici dokonca hovoria o novom type autoritárskeho medzinárodného práva.¹⁰⁶ Ide o tendencie, s ktorými sa marxistická teória a v širšom zmysle aj ľavicové prúdy budú musieť vysporiadať.¹⁰⁷

Podľa niektorých autorov takisto možno badať tendenciu k regionalizácii¹⁰⁸, t. j. vytváranie silných regionálnych celkov, napríklad prostredníctvom medzinárodných obchodných a investičných dohôd, alebo iných projektov (napríklad tzv. Nová hodvábna cesta – Jeden pás, jedna cesta).

Nemožno pozabudnúť ani na premenu existujúceho (neo)liberálneho poriadku na poriadok *geo-ekonomický*.¹⁰⁹ Toto usporiadanie, prichádzajúce po neo-liberálnom konsenze, sa vyznačuje „sekuritizáciou ekonomických politík a ekonomizáciou strategických, resp. bezpečnostných politík“, t. j. stále užším vzťahom medzi ekonomikou a strategickými záujmami krajín. Podľa niektorých autorov je tento proces hnaný obchodnými a technologickými vojnami medzi USA a Čínou a to možno očakávať zmeny najmä v oblasti medzinárodného investičného a obchodného práva.¹¹⁰ Tento proces zásadne ovplyvnila aj pretrvávajúca prepojenosť medzi jednotlivými ekonomikami sveta, čo však nie je iba nástrojom na redukovanie štátnych konfliktov, ako to predpokladala liberálna teória, ale vytvára to taktiež priestor na zneužitie tejto ekonomickej prepojenosti či závislosti.¹¹¹ Ide teda o ďalší dôležitý aspekt medzinárodných vzťahov a práva, s ktorým by sa marxistická teória mala vysporiadať, pokiaľ chce zostať relevantnou.

Záver

V predmetnom príspevku sme sa detailnejšie pozreli na súčasný „revival“ marxistických prístupov k medzinárodnému právu. V prvej časti príspevku sme objasnili teoretické otázky súvisiace s týmito prístupmi, poukázali na hlavných predstaviteľov a v druhej časti sme ich podrobili kritickej analýze.

Napriek tomu, že sme uviedli niekoľko nedostatkov spojených s týmito prístupmi, domnievame sa, že majú legitímne miesto medzi právno-teoretickými smermi v oblasti (medzinárodného) práva. Avšak na to, aby zostali relevantnými, je podľa nášho názoru potrebné zakomponovať do týchto analýz vyššie uvedené zmeny súvisiace s globálnym poriadkom. Je však otázne, či marxistické prístupy budú schopné poskytnúť relevantnú a prijateľnú alternatívu – skôr sa domnievame, že marxistické (alebo aj kritické) prístupy môžu slúžiť ako korektív často príliš dogmatických, právno-pozitivistických prístupov.

Ako sme uviedli vyššie, predstavy o tom, že je možné popísať celok - totalitu globálnych vzťahov a jej neustále premeny - považujeme za mylné. To ale nemusí znamenať odmietnutie marxistických prístupov. Stále je potrebné pokúsiť sa identifikovať aspoň niektoré *tendencie* globálneho socio-ekonomického poriadku a integrovať ich do právnych analýz, prihliadať napríklad na ideologické mechanizmy spojené s medzinárodným právom, či skúmať dopady niektorých noriem, interpretácií či rozhodnutí na rôzne spoločenské skupiny. K uvedenému je užitočné a normatívne prijateľné pristupovať intersekcionálne, t. j. identifikovať nerovnosti na báze triedy, rasy a pohlavia/rodu. Predmetné aspekty marxistických prístupov zostávajú aj naďalej aktuálne.

Seznam poznámek pod čarou

1 Pozri napríklad ANGHIE, Antony. *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005; PAHUJA, Sundhya. *Decolonising International Law. Development, Economic Growth and the Politics of Universality*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011; GATHI, T. James. Imperialism, Colonialism, and International Law. *Buffalo Law Review*, 2007, roč. 54, č. 4.

2 Napriek tomu, že je eurocentrismus naďalej dominantný pri dejinách medzinárodného práva, v súčasnosti možno badať aj opačné tendencie a samotný eurocentrismus bol predmetom kritiky viacerých historikov a historičiek. Pozri: LORCA, B. Arnulf. Eurocentrism in the History of International Law. In FASSBENDER, Bardo. PETERS, Anne. *The Oxford Handbook of the History of International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2012; KOSKENNIEMI, Martti. Histories of International Law: Dealing with Eurocentrism. *Rechtsgeschichte*, 2011, roč. 19, č. 1; TZOUVALA, Nina. The Specter of Eurocentrism in International Legal History. *Yale Journal of Law & Humanities*, 2021, roč. 31, č. 2.

3 PURVIS, Nigel. Critical Legal Studies in Public International Law. *Harvard International Law Journal*, 1991, roč. 32, č. 1; CARTY, Anthony. Critical International Law: Recent Trends in the Theory of International Law. *European Journal of International Law*, 1991, roč. 2, č. 1; PAULIS, L. Andreas. International Law After Postmodernism: Towards Renewal or Decline of International Law? *Leiden Journal of International Law*, 2001, roč. 14, č. 4; DUNOFF, L. Jeffrey. POLLACK, A. Mark. *International Legal Theory. Foundations and Frontiers*. Cambridge: Cambridge University Press, 2022, s. 131-196.

4 Pozri napríklad: KOSKENNIEMI, Martti. *The Politics of International Law*. Oxford: Hart Publishing, 2011; LINARELLI, John. SALOMON, E. Margot. SORNARAJAH, Muthucumaraswamy. *The Misery of International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2018.

5 Pojmy (neo)marxizmus a marxizmus budeme používať v predmetnej štúdii ako synonymá.

6 K vzťahu medzi marxizmom a kritickej právnej teórii pozri: RASULOV, Akbar. CLS and Marxism: A History of an Affair. *Transnational Legal Theory*, 2014, roč. 5, č. 4 alebo HUNTER, Rob. Critical Legal Studies and Marx's Critique: A Reappraisal. *Yale Journal of Law & Humanities*, 2021, roč. 31, č. 2.

7 HACKNEY, R. James. *Legal Intellectuals in Conversation. Reflections on the Construction of Contemporary American Legal Theory*. New York: New York University Press, 2012, s. 43.

8 A to v štátoch západného bloku. Veľmi odlišná bola situácia v štátoch východného bloku – napríklad v Československu bola marxistická právna teória postavená na úroveň oficiálnej doktríny a počas obdobia socializmu slúžila na legitimizáciu mocenskej štruktúry v štáte. Bližšie pozri: KLUKNAVSKÁ, Andrea, SABJÁN, Nikolas. *Marx. Marxizmus. Vybrané problémy štátu a práva*. 1. vydanie. Praha: Wolters Kluwer, 2022.

9 SPITZER, S.: Marxist Perspectives in the Sociology of Law. In: *Annual Review of Sociology*, roč. 9, 1983, s. 2-3.

10 Charakteristickým znakom západného marxizmu je väčší dôraz na nadstavbové prvky spoločnosti (t. j. práva, kultúra, politika a tak podobne). Vychádzala z predpokladu, že kapitalistický systém nie je možné vysvetliť výlučne analýzou základne.

11 Bližšie pozri: HOLDREN, Nate, TUCKER, Eric. Marxist Theories of Law Past and Present: A Meditation Occasioned by the 25th Anniversary of Law, Labor, and Ideology. *Law & Social Inquiry*, 2020, roč. 45, č. 4.

12 Pozri MOLEK, Pavel. Mezinárodní právo veřejné. In BOBEK, Michal, MOLEK, Pavel, ŠIMÍČEK, Vojtěch. *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009.

13 FUKUYAMA, Francis. *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press, 1992.

14 DUFFY, Helen. *The War on Terror and the Framework of International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.

15 KNOX, Robert. International Law, Politics and Opposition to Iraq War. *London Review of International Law*, 2021, roč. 9, č. 2.

16 Pozri napríklad IKENBERRY, G. John. The End of Liberal International Order? *International Affairs*, 2018, roč. 94, č. 1; MEARSHEIMER, John. Bound to Fail: The Rise and Fall of the Liberal International Order, *International Security*, 2019, roč. 43, č. 4; FERGUSON, Niall, ZAKARIA, Fareed. *The End of the Liberal Order?* London: Oneworld Publications, 2017.

17 Napríklad KLUČKA, Ján. *Medzinárodné právo verejné. Všeobecná časť a osobitná časť*. 3. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017 alebo VRŠANSKÝ, Peter a kol. *Medzinárodné právo verejné. Všeobecná časť*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2015.

18 Vráťane marxizmu. Pozri: SHAW, N. Malcolm. *International Law*. 9. vydanie. Cambridge: Cambridge University Press, 2021. Samozrejme viac právno-teoretických a filozofických prác nájdeme v rôznych zborníkoch a monografiách.

19 KLABBERS, Jan. International Law and World Order: A Critique of Contemporary Approaches (review). *Netherlands International Law Review*, 2018, roč. 65, č. 2, s. 254.

20 KOSKENNIEMI, Martti, LEINO, Päivi. Fragmentation of International Law? Postmodern Anxieties. *Leiden Journal of International Law*, 2002, roč. 15, č. 3.

21 Taktiež. Stačí sa pozrieť na široký diapazón oblastí, na ktoré sa medzinárodné právo verejné delí. Okrem „všeobecnej“ časti sem možno zahrnúť medzinárodné obchodné a investičné právo, ľudské práva, medzinárodné trestné právo, morské právo, medzinárodné právo životného prostredia atp.

22 „Integrated Marxist Approach to International Law“, pozn. autora. CHIMNI, B. *International Law and World Order. A Critique of Contemporary Approaches*. 2. vydanie. Cambridge: Cambridge University Press, 2017, kapitola 7.

- 23 KNOX, Robert. Marxist Approaches to International Law. In ORFORD, Anne, HOFFMANN, Florian. *The Oxford Handbook of the Theory of International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- 24 CHIMNI, B. *International Law and World Order. A Critique of Contemporary Approaches*, s. 2.
- 25 Tamtiež, s. 18.
- 26 Tamtiež, s. 14.
- 27 Tamtiež, s. 2 a 499-504.
- 28 V staršej štúdii označuje tieto prístupy ako „kritická marxistická medzinárodnoprávna doktrína“ (*Critical Marxist International Legal Scholarship*), pozn. autora. CHIMNI, B. An Outline of a Marxist Course on Public International Law. In MARKS, Susan. *International Law on the Left. Re-examining Marxist Legacies*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s. 55.
- 29 Tamtiež, s. 56.
- 30 Koncept „poľa“ je prevzatý od Pierre Bourdieua. Pozri THOMPSON, Patricia. Field. In GRENFELL, Michael. *Pierre Bourdieu. Key Concepts*. 2. vydanie. Oxford: Routledge, 2012, s. 65-83.
- 31 CHIMNI, B. An Outline of a Marxist Course on Public International Law, s. 56.
- 32 BIANCHI, Andrea. *International Law Theories. An Inquiry into Different Ways of Thinking*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 91-110.
- 33 K TWAIL pozri: tamtiež, s. 205-227; CHIMNI, B. Third World Approaches to International Law: A Manifesto. *International Community Law Review*, 2006, roč. 8, č. 1; GATHII, T. James. TWAIL: A Brief History of Its Origins, Its Decentralized Network, and a Tentative Bibliography. *Trade Law & Development*, 2011, roč. 3, č. 1.
- 34 CHIMNI, B. *International Law and World Order. A Critique of Contemporary Approaches*, s. 31.
- 35 Tamtiež.
- 36 Tamtiež, s. 35.
- 37 MARX, Karel.: *Ke kritice politické ekonomie*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1953, s. 6-7.
- 38 Tamtiež, s.7.
- 39 Ako príklad stačí uviesť list Engelsa J. Blochovi, v ktorom píše nasledujúce: „Podľa materialistickej koncepcie dejín je konečným podmieňujúcim faktorom produkcia a reprodukcia skutočného života. Marx a ani ja sme nepovedali nič viac ako toto. To znamená, že ak niekto uvedené prekrúti a tvrdí, že ekonomika je výlučným podmieňujúcim faktorom, tak vlastne iba zmení toto tvrdenie na nezmyselnú, abstraktnú a absurdnú frázu. Ekonomická situácia je základom, ale rôzne prvky nadvstavby – politické formy triedneho boja a jeho dôsledky, ako napríklad ústavy vytvorené víťaznou triedou po úspešnom boji, právne formy a najmä reflexia týchto skutočných bojov v myšliach účastníkov, politické, právne a filozofické teórie, náboženská viera a ich následný vývoj v systém dogiem – taktiež ovplyvňujú tieto

samotné boje a vo viacerých prípadoch podmieňujú ich formu. Existuje tu teda interakcia všetkých týchto elementov [...]“ Pozri: Engels to J. Bloch. Marx-Engels Correspondence, 1890. Dostupné online na: https://www.marxists.org/archive/marx/works/1890/letters/90_09_21.htm.

40 „[...] Ekonomické podmienky považujeme za také, ktoré v konečnom dôsledku podmieňujú historický vývoj. Nemôžeme však prehliadnuť dve skutočnosti: politický, právny, filozofický, náboženský, literárny, umelecký, atď., vývoj je založený na vývoji ekonomickom. Ale všetky uvedené prvky sa navzájom ovplyvňujú a taktiež ovplyvňujú aj ekonomickú základňu. Niektorí by si mohli myslieť, že ekonomická situácia je príčinou a je jedine aktívna, kým všetko ostatné je iba pasívnym efektom. Ale práve naopak, k interakcii dochádza na základe ekonomickej potreby, ktorá je v konečnom dôsledku rozhodujúca.“ Pozri: Engels to Borgius. Marx-Engels Correspondence, 1894. Dostupné online na: https://www.marxists.org/archive/marx/works/1894/letters/94_01_25.htm.

41 V tomto zmysle ide o istú formu determinizmu, avšak nie v podobe, ktorá je častokrát pripisovaná Marxovi a Engelsovi. Zároveň je potrebné poukázať na to, že aj keď v poslednej inštancii ekonomická základňa ovplyvňuje obsah alebo aj formu práva, nejde o jednoduchý a jednostranný mechanický proces.

42 CHIMNI, B. *International Law and World Order. A Critique of Contemporary Approaches*, s. 459.

43 Tamtiež.

44 SABJÁN, Nikolas. „Metafora“ základne a nadstavby v myslení Karla Marxa a jej odkaz pre súčasnosť. In KLUKNAVSKÁ, Andrea. *Vplyv marxisticko-leninskej ideológie na právo v Československu v rokoch 1948-89*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2021.

45 CHIMNI, B. *International Law and World Order. A Critique of Contemporary Approaches*, s. 462.

46 Pozri aj BOWRING, Bill. Marxist International Law Methodology? In DEPLANO, Rossana, TSAGOURIAS, Nicholas. *Research Methods in International Law. A Handbook*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2021, s. 178.

47 Iba v krátkosti uvedieme, že rozlišuje päť epoch: prvú (od r. 1600-1760) nazýva obdobím „starého kolonializmu“; druhú (1760-1875) nazýva obdobím „nového kolonializmu“; tretiu (1875-1945) nazýva epochou „imperializmu“; štvrtú (1945-1985) označuje za epochu „neokolonializmu“; a súčasnú, piatu epochu (1985-) nazýva obdobím „globálneho imperializmu“. Bližšie pozri: CHIMNI, B. *International Law and World Order. A Critique of Contemporary Approaches*, s. 477-499.

48 BIANCHI, Andrea. *International Law Theories*, s. 84.

49 MIÉVILLE, China. The Commodity-Form Theory of International Law. In MARKS, Susan. *International Law on the Left. Re-examining Marxist Legacies*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s. 98.

50 Zároveň má univerzalizačné tendencie. Ako píše Marx a Engels v Manifeste komunistickej strany, „[r]ýchlym zdokonaľovaním všetkých výrobných nástrojov a nesmierne uľahčenou dopravou strhuje buržoázia do civilizačného procesu všetky, aj najbarbarskejšie národy. Nízke ceny jej tovarov

sú ťažkým delostrelectvom, ktorým do základov búra všetky čínske múry a núti ku kapitulácii najzarytejšiu nenávisť barbarov k cudzincom. Núti všetky národy, aby si osvojili buržoázny spôsob výroby, ak nechcú vyjsť navnivoč; núti ich, aby si samy zaviedli tzv. civilizáciu, t. j. aby sa stali buržoami. Slovom, tvorí si svet na svoj vlastný obraz.“ MARX, Karel, ENGELS, Friedrich. *Manifest komunistickej strany*. Dostupné online na: <https://www.marxists.org/slovak/marx-engels/1848/manifest/index.htm>.

51 MARKS, Susan. *International Law on the Left*, s. 14-15.

52 Tamtiež.

53 Tamtiež.

54 RASULOV, Akbar. 'The Nameless Rapture of the Struggle': Towards a Marxist Class-Theoretic Approach to International Law. *Finnish Yearbook of International Law*, 2008, roč. 19.

55 CHIMNI, B. *International Law and World Order. A Critique of Contemporary Approaches*, s. 507. Taktiež pozri: CHIMNI, B. Capitalism, Imperialism, and International Law in the Twenty-First Century. *Oregon Review of International Law*, 2012, roč. 14, č. 2.

56 KNOX, Robert. Marxist Approaches to International Law, s. 16.

57 *Transnational Capitalist Class*, pozn. autora.

58 *Transnational Oppressed Class*, pozn. autora.

59 O podobnom triednom rozdelení na transnárodnej úrovni hovorí aj Rasulov, ktorý rozlišuje transnárodnú kapitalistickú, strednú a pracujúcu triedu. V jeho prístupe je preferovaný pomerne silný štrukturalizmus. Objektívna existencia triedy sa zakladá nie na zdieľanom vedomí členov konkrétnej triedy, ale na objektívnej štruktúre výrobných prostriedkov, na ktorej participujú. Zároveň je vytváranie tried založené na dvoch faktoroch: po prvé, závisí to od stavu vlastníctva (prakticko-legálneho) primárnych výrobných prostriedkov; a po druhé, modalita výťažku nadhodnoty. Pozri: RASULOV, Akbar. 'The Nameless Rapture of the Struggle'.

60 ROBINSON, I. William, SPRAGUE, Jeb. The Transnational Capitalist Class. In JUERGENSMEYER, Mark a kol. *The Oxford Handbook of Global Studies*. Oxford: Oxford University Press, 2018.

61 CHIMNI, B. *International Law and World Order. A Critique of Contemporary Approaches*, s. 507.

62 CHIMNI, B. Capitalism, Imperialism, and International Law in the Twenty-First Century, s. 19.

63 CHIMNI, B. Prolegomena to a Class Approach to International Law. *European Journal of International Law*, 2010, roč. 21, č. 1, 68.

64 Tamtiež, s. 71.

65 CHIMNI, B. *International Law and World Order. A Critique of Contemporary Approaches*, s. 508.

66 Tamtiež, s. 509.

- 67 Pre stručné zhrnutie tohto konceptu pozri EAGLETON, Terry. *Ideology. An Introduction*. London: Verso, 2007.
- 68 MARKS, Susan. *The Riddle of All Constitutions. International Law, Democracy, and the Critique of Ideology*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- 69 MARKS, Susan. Big Brother is Bleeping Us – With the Message that Ideology Doesn't Matter. *European Journal of International Law*, 2001, s. 111-112.
- 70 Tamtiež.
- 71 Tamtiež, s. 113. V tejto časti sa Marks odvoláva na Žižekovu teóriu ideológie.
- 72 DOUZINAS, Costas.: *The Radical Philosophy of Rights*. London: Routledge, 2019, s. 141.
- 73 MARKS, Susan. Human Rights and Root Causes. *The Modern Law Review*, 2011, roč. 74, č. 1, s. 71.
- 74 Zaujímavým príkladom je aj oblasť medzinárodného trestného práva, kde sa pozornosť sústreďuje najmä na jednotlivcov a ich zločiny, pričom to však vedie k abstrahovaniu jednotlivca zo spoločenských podmienok a vzťahov. Ignorujú sa ale globálne podmienky štruktúrujúce socio-ekonomický systém, ktorého „produktom“, aspoň do určitej miery, je aj násilie tohto jednotlivca. KREVER, Tor. *International Criminal Law: An Ideology Critique*. *Leiden Journal of International Law*, 2013, roč. 26, č. 3.
- 75 MARKS, Susan. *International Law on the Left*, s. 10. Pozri aj ŽIŽEK, Slavoj. The Spectre of Ideology. In ŽIŽEK, Slavoj (ed.). *Mapping Ideology*. London: Verso, 2012, s. 4.
- 76 CHIMNI, B. Capitalism, Imperialism, and International Law in the Twenty-First Century, s. 36-39.
- 77 Tamže, s. 39.
- 78 BOHMAN, J.: Critical Theory [online]. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2016, Dostupné na: <https://plato.stanford.edu/entries/critical-theory/>.
- 79 CHIMNI, B. *International Law and World Order. A Critique of Contemporary Approaches*, s. 473-477.
- 80 MIÉVILLE, CHINA. *Between Equal Rights. A Marxist Theory of International Law*. Leiden: Brill, 2005.
- 81 RASULOV, Akbar. A Marxism for International Law: A New Agenda. *European Journal of International Law*, 2018, roč. 29, č. 2, s. 639.
- 82 CHIMNI, B. *International Law and World Order. A Critique of Contemporary Approaches*, s. 524.
- 83 THOMPSON, P. Edward. *Whigs and Hunters: The Origins of the Black Act*. London: Breviary Stuff Publications, 2013, s. 208.
- 84 KNOX, Robert. *Marxism, International Law, and Political Strategy*. *Leiden Journal of*

International Law, 2009, roč. 22, č. 3, s. 433.

85 CHIMNI, B. *International Law and World Order. A Critique of Contemporary Approaches*, s. 534-543.

86 Pozri napríklad: MOYN, Samuel. *Not Enough. Human Rights in an Unequal World*. Harvard: Harvard University Press, 2019; MANFREDI, Zachary. Against 'Ideological Neutrality': On the Limits of Liberal and Neoliberal Economic and Social Human Rights. *London Review of International Law*, 2020, roč. 8, č. 2.

87 LUKES, Steven. Can a Marxist Believe in Human Rights. *Praxis International*, 1981.

88 O'CONNELL, Paul. On Human Rights Question. *Human Rights Quarterly*, 2018, roč. 40, č. 4; LACROIX, Justine, PRANCHÉRE, Jean-Yves. Was Karl Marx Truly Against Human Rights? *Revue française de science politique*, 2012, roč. 62, č. 3; BARTHOLOMEW, Amy. Should a Marxist Believe in Marx on Rights? *The Socialist Register*, 1990, roč. 26; BOYD, M. J. Christopher. Can a Marxist Believe in Human Rights? *Critique*, 2009, roč. 37, č. 4.

89 CHIMNI, B. *International Law and World Order. A Critique of Contemporary Approaches*, s. 535. Ako poznamenáva Marx, „právo nemôže byť nikdy na vyššom stupni ako ekonomická štruktúra a ňou podmienený kultúrny vývoj spoločnosti.“ MARX, Karel. *Kritika gothajského programu*. Dostupné na: <https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1875/051875.html>.

90 CHIMNI, B. *International Law and World Order. A Critique of Contemporary Approaches*, s. 540.

91 MILANOVIC, Branko. *Capitalism, Alone. The Future of the System That Rules the World*. Harvard: Harvard University Press, 2021, s. 12.

92 Tamtiež.

93 CHIMNI, B. *International Law and World Order. A Critique of Contemporary Approaches*, s. 546-550.

94 RASULOV, Akbar. A Marxism for International Law: A New Agenda, s. 644. Pozri aj: KOSKENNIEMI, Martti. Introduction: Alf Ross and Life beyond Realism. *European Journal of International Law*, 2003, roč. 14, č. 4.

95 ANDERSON, Perry. *Considerations on Western Marxism*. London: Verso, 1979.

96 RASULOV, Akbar. 'The Nameless Rapture of the Struggle', s. 280.

97 Tamtiež.

98 Pozri BACHAND, Rémi. What's Behind the WTO Crisis? A Marxist Analysis. *European Journal of International Law*, 2020, roč. 31, č. 3 alebo ÖZSU, Umut. Grabbing land legally: A Marxist analysis. *Leiden Journal of International Law*, 2019, roč. 32, č. 2.

99 CHIMNI, B. An Outline of a Marxist Course on Public International Law.

100 RACHMAN, Gideon. *Easternisation: War and Peace in the Asian Century*. London: The Bodley Head, 2016.

101 CHAN, Y. W. E. M. Mary. China in Africa: A Form of Neo-colonialism? 2018, dostupné na: <https://www.e-ir.info/2018/12/02/china-in-africa-a-form-of-neo-colonialism/>; DEVER, James, DEVER, Jack. Information Age Imperialism: China, Race, and Neo-Colonialism in Africa and Latin America. *Inter-American Law Review*, 2021, roč. 52, č. 2; SHARMA, Ishan. China's Neocolonialism in the Political Economy of A.I. Surveillance. *Cornell International Affairs Review*, 2020, roč. 13, č. 2; ARMEL, Kaze. China's Engagements in Africa: Is China a „Partner“ or „Predator“? *Chinese Journal of International Review*, 2021, roč. 3, č. 1; MURRAY, Caitlin. An Analysis of China's Belt and Road initiative and its neo-colonial ambitions. *Routes*, 2022, roč. 2, č. 3. ETZIONI, Amitai. Is China a New Colonial Power? *The Diplomat*, publikované dňa 09.11.2020, citované dňa 30.8.2022 Dostupné online na: <https://thediplomat.com/2020/11/is-china-a-new-colonial-power/>; VAN MEAD, Nick. China in Africa: win-win development, or a new colonialism? *The Guardian*, publikované dňa 31.7.2018, citované dňa 30.8.2022. Dostupné online na: <https://www.theguardian.com/cities/2018/jul/31/china-in-africa-win-win-development-or-a-new-colonialism>.

102 K niektorým medzinárodnoprávnym aspektom konfliktu pozri: GREEN, A. James, HENDERSON, Christian, RUYS, Tom. Russia's attack on Ukraine and the *jus ad bellum*. *Journal on the Use of Force and International Law*, 2022, roč. 9, č. 1.

103 The Declaration of the Russian Federation and the People's Republic of China on the Promotion of International Law, publikované dňa 26.6.2016, citované dňa 30.8.2022 Dostupné online na: https://archive.mid.ru/en/foreign_policy/news//asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2331698. K ruským pohľadom na medzinárodné právo pozri: MÄLKSOO, Lauri. *Russian Approaches to Interational Law*. Oxford: Oxford University Press, 2015.

104 K vzťahu Číny a medzinárodného práva pozri: CAI, Congyan. *The Rise of China and International Law. Taking Chinese Exceptionalism Seriously*. Oxford: Oxford University Press, 2019.

105 LYNCH, Colum. Sunset for U.N. Sanctions? *Foreign Policy*, publikované dňa 14.10.2021, citované dňa 30.8.2022. Dostupné online na: <https://foreignpolicy.com/2021/10/14/sanctions-united-nations-expert-panels-russia-china-africa-western-countries/>; HOFER, Alexandra. The Developed/Developing Divide on Unilateral Coercive Measures: Legitimate Enforcement or Illegitimate Intervention? *Chinese Journal of International Law*, 2017, roč. 16, č. 2.

106 GINSBURG, Tom. Authoritarian International Law? *American Journal of International Law*, 2020, roč. 114, č. 2.

107 V súčasnosti prebiehajú diskusie ohľadom toho, ako by mala vyzerat' (aj vzhľadom na vzostup Číny a iných autoritárskych krajín) ľavicová či progresívna zahraničná politika. Pozri: WERTHEIM, Stephen. A Crisis in Progressive Foreign Policy. *Foreign Affairs*, publikované dňa 24.8.2022, citované dňa 30.8.2022. Dostupné online na: <https://www.foreignaffairs.com/united-states/crisis-progressive-foreign-policy>; KLION, David. What Should the Left Do About China? *The Nation*, publikované dňa 11.1.2022, citované dňa 30.8.2022. Dostupné online na: <https://www.thenation.com/article/world/china-left-foreign-policy/>.

108 ORFORD, Anne. Regional Orders, Geopolitics, and the Future of International Law. *Current*

Legal Problems, 2021, roč. 74, č. 1.

109 ROBERTS, Anthea, MORAES, CH. Henrique, FERGUSON, Victor. Towards a Geoeconomic Order in International Trade and Investment. *Journal of International Economic Law*, 2019, roč. 22, č. 4.

110 Tamtiež.

111 LEONARD, Mark. *The Age of Unpeace*. London: Transworld Publishers, 2021.